

УДК: 155.25+159.9.072

© Саврасов М.В., Гунько Л.В., 2013 р.

М.В. Саврасов, Л.В. Гунько

Донбаський державний педагогічний
університет, м. Слов'янськ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАЛЕЖНОСТІ ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНИХ СКЛАДОВИХ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІД ПРОФІЛЮ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У даному дослідженні надано результати експериментального дослідження психологічних складових креативності особистості; проаналізовано психологічні особливості залежності емоційних та мотиваційних складових креативності від профілю шкільного навчання.

Ключові слова: креативність, особистість, активність, здібність, творчість, емоція, мотивація, структура, профіль навчання, показник, фактор.

Н.В. Саврасов, Л.В. Гунько

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ЗАВИСИМОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНО-МОТИВАЦИОННЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ ОТ ПРОФИЛЯ ШКОЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

В данном исследовании представлены основные результаты эмпирического исследования психологических составляющих креативности личности; проанализированы психологические особенности зависимости эмоциональных и мотивационных составляющих креативности личности от профиля школьного обучения.

Ключевые слова: креативность, личность, активность, способность, творчество, эмоция, мотивация, структура, профиль обучения, показатель, фактор.

N. V. Savrasov, L.V.Gunko

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF FEATURES OF DEPENDENCE OF EMOTIONALLY-MOTIVATIONAL CONSTITUENTS OF CREATIVITY OF PERSONALITY FROM PROFILE OF SCHOOL EDUCATING

The basic results of empiric research of psychological constituents of creativity of personality are presented in this research; the psychological features of dependence of emotional and motivational constituents of creativity of personality are analysed from the profile of the school educating.

Key words: cretivity, the person, activity, ability, creativity, emotion, motivation, structure, profile of educating indicator, the factor.

Постановка проблеми. Трансформація освіти спрямована на формування і розвиток творчої людини, здатної до створення національних та світових зразків культури та духовності. У системі сучасних вітчизняних психологічних уявлень креативність розуміється переважно як незвідна до інтелекту функція цілісної

особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик, рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості.

Але на сьогодні відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність з позиції теорії особистості [5, с. 21-25], виділення та системного аналізу основних її складових, побудова перспективної для подальших досліджень багатофакторної психологічної моделі даного психічного явища.

Аналіз основних досліджень і публікацій. С.Д. Максименко зазначає, що «...креативність є глибинною, первісною і абсолютно природною ознакою особистості – це є вища форма активності, яка створює і залишає слід, втілюється. З іншого боку, креативність означає прагнення виразити свій внутрішній світ» [2, с. 65].

Досліджуючи особливості прояву стратегій творчого мислення у обдарованих старшокласників, Л.Г. Чорна зазначає, що «...розкриття природи обдарованості через її когнітивно-мотиваційні характеристики допомагає по-іншому поглянути на проблеми виховання та навчання творчої обдарованості, розуміння процесу детермінації розвитку творчих здібностей, загалом на формування творчої особистості» [6]. І.В. Розіна, вивчаючи особливості розвитку креативних форм мислення у підлітковому віці, встановила наявність тісних зв'язків між процесуальними характеристиками вербальної та візуальної креативності протягом всього підліткового віку, що, на думку авторки, засвідчує внутрішню узгодженість, цілісність та взаємну обумовленість у розвитку структурних компонентів креативності [4]. О.М. Грек, займаючись вивченням процесу розвитку візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу, встановлює його психологічну структуру: продуктивність висунення візуальних гіпотез, візуальна оригінальність та стратегіально-семантична гнучкість [1]. Б.К. Пашнев на основі власних досліджень особливостей психологічної діагностики обдарованості у підлітковому віці робить висновок про те, що у структурі креативності обдарованих учнів-підлітків наявний специфічний комплекс інтелектуальних, творчих та мотиваційних характеристик, що створює певні передумови для віднесення даних учнів до категорії обдарованих [3].

Формулювання цілей статті. Отже метою нашого дослідження є розробка та всебічний аналіз психологічних особливостей залежності емоційних та мотиваційних складових креативності від профілю шкільного навчання (гуманітарний та природничий профіль). Основним завданням нашого дослідження є здійснення аналізу теоретико-методологічних досліджень, спрямованих на вивчення креативності, її емоційно-мотиваційних складових, визначення допоміжних психологічних характеристик емоційно-мотиваційних складових креативності особистості в залежності від профілю шкільного навчання. Відповідно до задач дослідження в роботі були використані такі методи: теоретичні – аналіз, узагальнення й систематизація теоретичних підходів і емпіричних результатів, що містяться у наукових літературних джерелах; емпіричні – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності; психодіагностичне тестування, що спрямоване на виявлення та оцінку різних аспектів предмету дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку нами буде виконаний аналіз достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання для середніх значень усіх значущих емпіричних показників для старших школярів, що були включені до програми дослідження. Так, при аналізі множини показників інтелектуального розвитку нами отримані результати, що дозволяють констатувати відсутність статистично достовірних розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників інтелекту старших школярів.

Тобто, за показником профілю навчання для даного вікового періоду інтелектуальний розвиток достовірно не відрізняється. Можна стверджувати, що профіль навчання (природничий чи гуманітарний) не впливає на рівень розвитку інтелекту старшого школяра. Цей факт можна інтерпретувати наступним чином: інтелектуальна сфера особистості не зазнає суттєвих розбіжностей при зміні профілю шкільного навчання від природничого до гуманітарного, скоріш за все дана профільна диференціація викликає зміни у інших сферах особистості (насамперед, мотиваційній сфері).

Далі, відповідно до процедури експерименту, нами було виконано аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання між сере-

дніми значеннями показників емоційної сфери старших школярів. За усіма виділеними показниками емоційної сфери наявність статистично достовірної розбіжності між середніми значеннями нам встановити не вдалося. Тобто, за профілем навчання показники емоційної сфери старших школярів не відрізняються. Звідси можна зробити висновок, що профіль навчання не впливає на рівень розвитку емоційної сфери старшого школяра.

Відмітимо наступне: емоційна сфера особистості не зазнає суттєвих розбіжностей при зміні профілю шкільного навчання від природничого до гуманітарного, скоріш за все дана профільна диференціація викликає зміни у інших сферах особистості. Незалежно від профілю навчання у старшому шкільному віці людині властивий відносно стабільний погляд на значимість тих чи інших ситуацій.

Дані про статистичну достовірність розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників мотиваційної сфери особистості старших школярів подані у табл. 1 (використовується t-критерій Ст'юдента).

Таблиця 1

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників мотиваційної сфери школярів

Показники	Гум. профіль	Прир. профіль	t (p)
Життєзабезпечення (мотив. структ.)	2,45	1,97	1,50 (0,13)
Комфорт (мотив. структ.)	1,85	2,31	-1,39 (0,16)
Соціальний статус (мотив. структ.)	2,4	2	1,01 (0,31)
Спілкування (мотив. структ.)	3,14	2,77	0,67 (0,50)
Заг. активність (мотив. структ.)	2,31	1,88	1,26 (0,21)
Творча активність (мотив. структ.)	2,11	2,28	-0,46 (0,64)
Соц. корисність (мотив. структ.)	1,91	1,97	-0,16 (0,87)
Жит. спрямованість (мотив. структ.)	9,91	9,05	0,99 (0,32)
Діял. спрямованість (мотив. структ.)	5,71	5,87	-0,26 (0,78)
Внутр. мотив. навч. діяльності	2,48	2,86	-1,32 (0,18)
Зовн. позит. мотив. навч. діяльності	3,58	3,54	0,13 (0,89)
Зовн. негат. мотив. навч. діяльності	2,98	2,74	0,99 (0,32)

Синій колір (тест Люшера)	3,74	3,71	0,05 (0,95)
Зелений колір (тест Люшера)	4,6	3,65	1,84 (0,06)
Червоний колір (тест Люшера)	2,71	4,34	-3,08*(0,002)
Жовтий колір (тест Люшера)	2,94	3,34	-0,75 (0,45)
Фіолетовий колір (тест Люшера)	3,54	2,97	1,25 (0,21)
Коричневий колір (тест Люшера)	2,34	2,94	-1,35 (0,17)
Чорний колір (тест Люшера)	3,82	3,88	-0,10 (0,91)
Сірий колір (тест Люшера)	3,05	2,82	0,48 (0,63)
Мотивація успіху	16,82	16,91	-0,09 (0,92)
Мотивація запобігання невдачі	15,31	14,91	0,37 (0,70)

Примітка: «*» – $p < 0,05$.

Нами зафіксовано статистично достовірну відмінність за ознакою профілю навчання між середніми значеннями такого показнику мотиваційної сфери особистості старшого школяра як потреба активно діяти та досягати успіху ($t = -3,08$ при $p = 0,002$) на користь представників природничого профілю. За усіма іншими виділеними показниками мотиваційної сфери особистості старшого школяра статистично достовірних відмінностей між їх середніми значеннями з урахуванням профілю навчання не зафіксовано.

Швидше за все, навчання за природничим профілем сприяє активізації особистісно-професійного самовизначення старших школярів, що і викликає закономірну потребу активно діяти та досягати успіху. В той же час, при навчанні за гуманітарним профілем процес особистісно-професійного самовизначення активізується трохи пізніше, чим і пояснюється достовірно нижчі значення потреби активно діяти та досягати успіху для старших школярів гуманітарного профілю навчання. Загалом, розрізнення у мотиваційній сфері старших школярів мало залежать від профілю шкільного навчання, що є цілком очікуваним явищем. Для обраного вікового періоду профільна диференціація у шкільному навчанні не може викликати системних психічних розбіжностей (через нетривалу дію на особистість старшого школяра та особливості його навчальної діяльності).

Далі, у табл. 2, нами представлені результати аналізу статистичної достовірності за ознакою профілю навчання середніх значень показників вольової сфери старших школярів. Нам вдалося зафіксувати статистично достовірну відмінність за ознакою профілю навчання між середніми значеннями такого показнику вольової сфери особистості старшого школяра, як схильність до ризику ($t=-2,92$ при $p=0,004$). Можна констатувати, що профіль шкільного навчання достовірно впливає на схильність старшого школяра до ризикованої поведінки, причому представники природничого профілю навчання достовірно перевершують представників гуманітарного профілю шкільного навчання за даним показником емоційної сфери особистості у ранньому юнацькому віці.

Це скоріше за все пов'язано із більшою наявною здібністю до прорахунку логічним шляхом ступеня ризику у тих чи інших ситуаціях навчальної діяльності у старших школярів природничого профілю, що пояснюється змістом та характером навчального матеріалу для даного профілю навчання.

Таблиця 2

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання середніх значень показників вольової сфери школярів

Показники	Гум. профіль	Прир. профіль	t (p)
Сила волі	19,02	18,54	0,33 (0,73)
Терплячість	8,8	8,77	0,03 (0,97)
Стійкість	10,05	10,05	0 (1)
Наполегливість	10,28	9,91	0,34 (0,72)
Схильність до ризику	3,34	10,91	-2,92* (0,004)
Організованість	10,48	9,62	0,92 (0,35)
Самоконтроль емоційний	11,71	11,42	0,31 (0,75)
Самоконтроль діяльнісний	14,11	15,54	-1,46 (0,14)
Самоконтроль соціальний	13,14	13,72	-0,49 (0,61)

Примітка: «*» – $p \leq 0,05$.

За результатами виконаного аналізу статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників креативності особистості старших школярів (див. табл. 3), ми не можемо констатувати

наявність статистично достовірних розбіжностей за профілем навчання між середніми значеннями виділених показників креативності старших школярів.

Це свідчить про те, що не зважаючи на профіль навчання, та, як наслідок, насиченість дидактичного процесу певним особливим матеріалом (графічним, числовим, текстовим тощо), креативність у вербальному та зображувальному вимірах не зазнає статистично достовірних відмінностей для старших школярів. Скоріш за все, це є свідченням того, що креативність виступає як цілісна характеристика особистості, що не залежить від показників домінуючої навчальної активності, а вербальна та невербальна креативність пов'язані щільніше, ніж вважалося.

Таблиця 3

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями показників креативності для осіб раннього юнацького віку

Показники	Гум. профіль	Прир. профіль	t (p)
Індекс оригінальності (за С. Медніком)	0,42	0,45	-0,60 (0,54)
Індекс унікальності (за С. Медніком)	5,74	5,08	0,67 (0,50)
Когн. показник креативності за авт. методикою	16,82	18,25	-1,14 (0,25)
Емоц. показник креативності за авт. методикою	18,85	19,51	-0,48 (0,63)
Інтегральна креативність за авт. методикою	36,68	37,45	-0,34 (0,73)
Індекс оригінальності (за Є. Торренсом)	9,74	9,54	0,33 (0,74)
Індекс розробленості (за Є. Торренсом)	29,4	26,48	1,07 (0,28)

Також відзначимо, що креативність за вербальним та невербальним виміром дещо переважає для гуманітарного профілю, при діагностиці креативності за авторською методикою шляхом самооцінки спостерігається незначне переважання середніх значень креативності для природничого профілю навчання. Це може свідчити про те, що емпіричне залучення методу самооцінки може дещо відхиляти значення даного особистісного показнику для учнів природничого профілю, хоча все одно за усіма без виключення розглянутими показниками креативності результати аналізу відмінностей між середніми значеннями навіть не наближаються до рівня статистично достовірних.

Отже, за підсумками емпіричного дослідження статистичних розбіжностей за ознакою профілю навчання між середніми значеннями виділених емпіричних показників нами не виявлено системних відмінностей, що свідчить про те, що у даному віці креативність разом зі своїми психологічними особливостями виступає як загальна психічна якість, що мало залежить у емоційно-мотиваційному вимірі від профілю навчання. Ми повинні відмітити статистично достовірне переважання потреби активно діяти та схильності до ризику на користь представників природничого профілю шкільного навчання.

Таблиця 4

Результати факторного аналізу структури креативності для старших школярів природничого профілю

Фактор 1 (самоконтроль)	Фактор 2 (мотивація творчої активності)	Фактор 3 (організованість)
Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,88 Емоційність інтелектуальна 0,88 Емоційність загальна 0,87 Самоконтроль емоційний 0,86 Авт. методика (емоційний індекс) 0,84 Емоційність комунікативна 0,81 Потреба у перспективі та надіях на краще 0,8 Творча активність (мотив. структ.) 0,78 Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,75 Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,71 Сила волі 0,67 Спілкування (мотив. структ.) 0,89	Творча активність (мотив. структ.) 0,27	Організованість 0,71
Факторна вага 10,24	Факторна вага 4,70	Факторна вага 4,00
Дисперсія 0,2	Дисперсія 0,09	Дисперсія 0,08

Далі нами представлені результати факторного аналізу структур креативності старших школярів природничого та гуманітарного профілів навчання. Як можна бачити з табл. 4, основним є перший фактор (самоконтроль), що достовірно

сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, мотивація творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою. На іншому його полюсі розташований показник мотивації спілкування. Другий фактор (мотивація творчої активності) містить на достовірному рівні змінну показник творчої активності. Третій фактор (організованість) включає показник організованості.

Як можна бачити з табл. 5, основним є перший фактор (самоконтроль), що достовірно сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, мотивації творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою. Другий фактор (невербальний інтелект) містить показники інтелекту за тестом Равена, що увійшли на статистично достовірному рівні. Третій фактор (вольові якості) містить показники терплячості, стійкості та організованості.

В той же час, протилежними до них показниками виступають мотивація спілкування та сила волі, тобто дані психічні якості за умови високого рівня їх прояву значно знижують ймовірність прояву креативності особистості як психічної якості. Таким чином, незалежно від профілю навчання структура креативності старшого школяра містить змінні інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою.

Таблиця 5

Результати факторного аналізу структури креативності для старших школярів гуманітарного профілю

Фактор 1 (самоконтроль)	Фактор 2 (невербальний інтелект)	Фактор 3 (вольові якості)
Тест Є. Торренса (індекс оригіналь-	Тест Дж. Равена (кількість	Терплячість 0,77

<p>ності) 0,92 Емоційність інтелектуальна 0,89 Творча активність (мотив. структ.) 0,88 Емоційність загальна 0,86 Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,84 Емоційність комунікативна 0,83 Авт. методика (емоційний індекс) 0,83 Самоконтроль емоційний 0,8 Потреба у перспективі та надіях на краще 0,78 Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,77 Спілкування (мотив. структ.) -0,79 Сила волі -0,84</p>	<p>балів) 0,82 Тест Дж. Равена (вірні відповіді) 0,81 Тест Дж. Равена (рівнева оцінка) 0,8</p>	<p>Стійкість 0,76 Організованість 0,72</p>
Факторна вага 11,75	Факторна вага 4,81	Факторна вага 4,55
Дисперсія 0,23	Дисперсія 0,09	Дисперсія 0,09

На підставі одержаних результатів можна зробити наступні **висновки**:

1. До кола емоційно-мотиваційних складових креативності старшого школяра можуть бути віднесені наступні показники: інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, спілкування, мотивація творчої активності, потреба у перспективі та надіях на краще. Саме вони утворюють нерозривну факторну єдність із показниками-критеріями креативності особистості (оригінальність, унікальність та самооцінка креативності).

2. Перший фактор (самоконтроль) за виключенням варіацій (зміни навантаження включених показників) в залежності від профілю шкільного навчання є однаковим для школярів гуманітарного та природничого профілю. Що стосується інших відмінностей у факторній структурі, спостерігаємо збагачення третього фактору організованість для школярів природничого профілю показниками терплячості та стійкості та утворення фактору поведінкових проявів вольової природи для школярів гуманітарного профілю навчання.

3. Відмінності у профілі навчання викликають появу у старших школярів гуманітарного профілю додаткового показнику – сили волі у структурі креативності особистості. Це є свідченням того, що сила волі виступає невід’ємним показником

креативності старшого школяра гуманітарного профілю навчання, і саме тієї психічною реальністю, що відрізняє креативність старших школярів гуманітарного та природничого профілю.

Виконане дослідження не вичерпує усіх теоретичних та прикладних питань проблеми психологічних характеристик креативності особистості, та існує нагальна необхідність подальших розробок у напрямках: зв'язку профілю навчання із динамікою креативності студента та школяра у різних системах навчання, зв'язку статево-рольових особливостей із динамікою креативності студента-педагога, створення та оптимізації умов ефективного розвитку креативності особистості на різних етапах професіоналізації, у різних системах навчання тощо.

Список літератури

1. Грек О. М. Розвиток візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Грек Олена Миколаївна. — Одеса, 2009. — 20 с.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. — К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. — 240 с.
3. Пашнев Б.К. Психодіагностика одаренности / Б.К. Пашнев // Практична психологія та соціальна робота. — 2006. — №1. — С. 24-30.
4. Розіна І.В. Особливості розвитку креативних форм мислення у підлітковому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Розіна Ірина Володимирівна. — Одеса, 2009. — 20 с.
5. Саврасов М.В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: дис. ... кандидата психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / М.В. Саврасов. — Харків, 2012. — 224 с.
6. Чорна Л. Г. Особливості прояву стратегій творчого мислення в обдарованих старшокласників// Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / За загальною редакцією В. О. Моляко. — К.: Освіта України, 2008. — С. 501-550.